

4. Ларіон, Митрополит. Біблійні студії: Богословсько-історичні нариси з духової культури України. Т.1. Видання вид-ва «Наша культура», — Вінніпег, 1963. — 287 с.
5. Ларіон, Митрополит. Канонізація Святих в українській церкві. Богословська монографія. Українська Патрологія, ч. IV. — Вінніпег: Видання «Нашої культури», 1965. — 224 с.
6. Ларіон, Митрополит. Обоження Людини — ціль людського життя. Богословська студія: Українське Наукове Православне Богословське Товариство. — Вінніпег, 1954. — 96 с.
7. Ларіон, Митрополит. Служити Народові — то служити Богові. Богословська студія. — Вінніпег, 1965. — 119 с.

The article examines the problem of person's disgracing in modern society and points out the necessity of returning to person the appearance and similarity of divine in the light of Orthodox faith teaching in interpretation of I. Ogienko. Adoration of person can be carried out on the basis of effective love, which lies down in God's serving through the serving for own nation, which is the purpose of human life (in opinion of I. Ogienko).

Keywords and word-combinations: adoration of person, God's likeness, serving for nation, purpose of life, sanctity.

Отримано: 23.04.2008 р.

УДК 329(477)17(09)

Г. Б. Вонсович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

УТВЕРДЖЕННЯ СВИТОГЛЯДУ НАЦІЇ ЯК ГОЛОВНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У статті йдеться про аксіологічні аспекти формування національного світогляду в державотворчому контексті.

Ключові словосполучення: політичні цінності, український націоналізм, націоналістична ідеологія, політичний світогляд, інтегральний націоналізм.

Проблема аналізу державотворчих питань міжвоєнної доби перебувала і перебуває у полі зору вітчизняних науковців: політологів, філософів, істориків. Зокрема, слід відзначити праці М.Кармазіної, Б.Кухти, О.Мошак, М.Поповича, В. Потульницького, у яких автори, по-різному підходячи до предмету теоретизування, відзначають вмотивованість постановки питання та способи його вирішення.

Актуальність даної проблеми полягає в тому, що, по-перше, чинники державотворчого процесу нами розглядаються у ціннісному контексті, запропонованим теоретиками націоналістичного напрямку; по-друге, є затребуваними на сучасному етапі формування: а) політичної еліти; б) державності в Україні; в) збереження територіальної цілісності країни.

Одним із головних чинників у напрямку до державної незалежності повинна була стати ліквідація внутрішніх органічних конструк-

тивних крихкостей українства, тобто незрілості до самостійного існування, яку продемонстрували події 1917-20 років і які стали основною причиною втрати Україною її короткої державності. Це стосувалося, також і духовної царини.

«*Те, що бракує українській ідеї, це цілком новий дух*». Теза, вкарбована у «Націоналізмі» Д. Донцова, стала в 20-і роки ніби квінтесенцією загальних настроїв національно свідомих українців, особливо молодого покоління борців за українську державність. Намагаючись відповісти на безліч питань, пов'язаних з перспективами відновлення втраченої самостійності, аналізуючи дії урядів УНР та гетьманської Української держави, вони дійшли висновку про необхідність утвердження нових ідеалів та пріоритетів на противагу соціал-демократичним та монархічним ідеям, які не витримали перевірку часом.

Поставши на потребу дня, ідеологія «чинного націоналізму» поступово набувала популярності в патріотичних колах і значною мірою виокремила ідейне обличчя організованого націоналістичного руху. Однак було б помилкою ототожнювати ідеологію «чинного націоналізму» з ідеологією українського націоналістичного руху взагалі. Зв'язок між ними не є безпосереднім, його радше *«можна б графічно подати в формі двох ліній, які виходять з різних пунктів і на окремому відтинку майже сходяться чи одна одну перетинають, щоб незабаром цілком віддалитися»* [1, с.23-24].

Ідеї Донцова виступили свого роду «генеруючою силою» цього руху, оскільки автор одним із перших дав свій варіант відповіді на сакраментальні питання українського життя — «Хто винен?» і «Що робити?». Тому редактований Д.Донцовим «Літературно-науковий вісник» став у 20-і роки чи не найбільш популярним часописом Галичини. Часопис став виразником ідей Дмитра Донцова, про що чітко засвідчила видрукowana у першому ж числі за 1922 р. стаття «Наші цілі». В ній наголошувалося на необхідності *«вирвати нашу національну ідею з хаосу, в якому грозить згинутти, очистити її від сміття і болота, дати їй яскравий, визначний зміст, зробити з неї стяг, коло якого гуртувалася б нація...»* [2, с.1-4]

Зазначимо, що у 30-і роки не тільки публікації Д.Донцова репрезентують ідеологію ОУН. Поява нових теоретиків — М.Сціборського, Д.Андрієвського, Ю.Вассяна, їхня творча діяльність корегує націоналістичну думку дещо в іншому напрямку. Проте Д.Донцов все ж залишається «духовним батьком» українського націоналізму.

У своїй першій великій програмовій праці «Підстави нашої політики» (1921) Д.Донцов окреслив основні напрями зовнішньої та внутрішньої політики України. Для цього він звернувся до критичного аналізу політичної ситуації в Європі, яку визначив як конфлікт по вісі «Росія-Європа». Суть цього конфлікту, на думку автора, полягала не стільки в боротьбі між імперіалізмами різних країн, скільки в зіткненні двох протилежних цивілізацій, протилежних культурних, релігійних та політичних цінностей та ідеалів.

Порівнюючи історичний розвиток країн Заходу з розвитком Росії, Донцов вважав, що історія перших, це *«... рухливість народних мас,*

напруженість конфліктів, свободна гра сил, величезна роля великих особистостей, примат права і логіки». Натомість для Росії характерною є «однотонність, придавленість особистості, безбарвність історичних подій, незрізничкованість народної стихії, непропорційно велика роля держави» [3, с.27].

Саме в цьому він вбачає причину успіху більшовизму, що переніс ідеї Маркса на сприятливий ґрунт російської общини, надавши їм специфічної, суто російської форми. Більше того, більшовицька влада, підтримуючи та оновлюючи в суспільній культурі цінності, що зробили з російського народу «нарід рабів», а саме: «придавленості одиниці, нерозвиненості автономної моралі і правного почуття, необмежений культ мас» — стала спадкоємницею царизму. Культурно-ціннісні розбіжності зумовили політичну несумісність двох світів — світу, де панує абсолютизм і світу, що керується ідеями самоорганізації та самоуправління.

За цього постає необхідність розуміння місця та ролі України у протистоянні Орієнту та Окциденту. Аналізуючи геополітичне становище України як непересічну цінність її майбуття як держави, Донцов стверджує, що своєю річковою системою вона належить до Середньої Європи (зазначимо, що географ С. Рудницький визнавав належність до середньої Європи тільки Галичину, а Наддніпрянську Україну відносив до Східної).

Стосовно культурних, історичних та політичних ціннісних традицій, автор проводить думку про належність України за цими критеріями до Заходу, оскільки, незважаючи на довготривалий контакт зі Сходом, українцям вдалося зберегти дух західного індивідуалізму. Останнє підкреслювалося ним також у роботі «Історія розвитку української державної ідеї» (1917), у якій автор прагне довести ідентичність української культури та політичної традиції західноєвропейським зразкам. Донцов наголошує на вищості культури України над російською, яка виникла завдяки постійним контактам українців із Заходом та Римом, утвердженню кращих зразків європейської освіти, великої кількості шкіл, що мало місце до договору з Росією [4, с.37]. Вплив західної традиції автор вбачає і в соціальній організації українського громадянства, в існуванні сильних соціальних станів, що жили власним політичним життям, та вільних міст, керованих за принципами Магдебурзького права. Цей вплив, на його думку, проявляється і в політичній ціннісній традиції: тоді як у XVII ст. Московське царство було деспотичною монархією, в Україні до Переяслава переважали аристократично-республіканські традиції.

На підставі тверджень про західність українського народу та його культурну протилежність російському, Д. Донцов робить висновок: «... держава, що має бути збудована в Дніпровій області ..., на непроглядно довгий час буде до розпорядження кожної політичної комбінації, вістря якої буде звернене проти Росії». Ту саму думку він проводить і у «Підставах нашої політики», знову наголошуючи на тому, що історично і географічно Україна є форпостом Європи проти

Росії. За цього ціннісною основою української політики, як внутрішньої, так і зовнішньої повинно стати: а) *«плекання всіх засад західної культури, які рятують Європу (і нас) від московщини; б) в політиці зовнішній — повна сепарація від Росії»*.

Такі висновки Донцова свідчать про його усталену позицію відносно Росії, активну пропаганду ідеї приєднання українців до європейського союзу як протидії російській експансії. Цікаво, що таке ставлення до Росії, ксенофобія та шовінізм щодо російського народу, було чи не єдиною стабільною рисою творчості Д. Донцова, що характеризувалося крайньою еkleктичністю та постійною зміною поглядів.

Ця позиція були тим більш помітною на тлі загальних настроїв в Галичині, де Донцов перебував з 1922 р.: національним ворогом тут вважалася Польща, а не Росія, до якої місцеві українці традиційно виявляли симпатію. Ситуацію поступово почала змінювати більшовицька політика геноциду проти українського народу. Тим самим підтверджувалася справедливність думок Донцова і зростає його авторитет. Поступово негативне ставлення до Росії та закладена Донцовим зневага до всього російського, стала своєрідною візитівкою націоналістичного руху, ознакою гарного тону в націоналістичному середовищі.

Проголосивши головною метою зовнішньої політики відокремлення від Росії, автор вважав за необхідне підпорядкування цій меті і політику внутрішню, що було цілком зрозумілим з огляду на бездержавний та поневолений стан української нації. Тому основою внутрішньої політики, за Донцовим, має бути «вестернізація», тобто плекання засад західної культури.

Вестернізація означала переорієнтацію в культурному житті зі здобутків російської культури на утвердження кращих західних зразків культурного розвитку, а в релігійному — відхід від російського православ'я та поновлення зв'язків українського народу з католицькою церквою.

Зауважимо, що серед противників православної церкви були діячі консервативного руху С.Томашівський та О.Назарук, відомий представник націоналістичного табору, публіцист та теоретик Ю.Вассян та інші, які вважали, що своїми внутрішніми слабкостями — анархією та політичною інертністю, український народ має «завдячувати» саме візантійським впливам у православ'ї. Зокрема Ю.Вассян вбачає різницю у політичному розвитку України та Європи саме в різних релігійних впливах: *«В основі візантійської держави не жив і не творив один центральний антропологічний тип, що вирішило синкретизм цілого життя Східного цесарства, його пасивізм Східного християнства, формалізм та інтелектуалізм візантійської культури. Життя східно-римського цесарства — це властиво повільне конання в атмосфері найвищої штучності зовнішніх форм блиску, в яких не було й тіні монументальної величі, простоти й силової дійсності римського духа... де відродився політичний імперіалізм»* [5, с.88-89].

Засвоєння українцями західних духовних цінностей, західного політичного імперіалізму стане для український націоналістів завдан-

ням номер один в справі формування нового типу борця на українську незалежність. У першому виданні «Підстав нашої політики» (1921 р.) комуністична диктатура більшовиків протиставляється автором західній демократії як найкращому способу організації державного життя. Вона, на думку Донцова, є для України неприйнятною з двох причин: по-перше, диктатура як заперечення демократії — убивча для розвитку нації, а по-друге, вона рано чи пізно з диктатури більшовиків виродиться у диктатуру росіян над українцями. Однак у пізніших виданнях, зокрема, у нью-йоркському виданні 1957 р., автор відкидає можливість компромісу з більшовицькою владою передусім з останньої причини, а саме через загрозу посилення національного гноблення. Донцов не акцентує увагу на демократизації, але й не заперечує демократію беззастережно, проводить думку про те, що для українського селянства пануючий в Європі буржуазний лад та демократичні ідеї «безконечне ближчі, ніж абсурдна «система», що вродилася в татарському інтелекті Леніна».

У «Підставах нашої політики», окресливши основні орієнтири української зовнішньої та внутрішньої політики, Донцов присвятив увагу визначенню тих ціннісних елементів, на яких у подальшому ця політика знайшла б своє оперття. Націоналізм ХІХ ст. автор називає «націоналізмом занепаду» або «провансальством» (провінційністю), а його негативним вилівом пояснює «духовне каліцтво» української інтелігенції. Донцов перш за все мав на увазі відсутність в українській демократичній думці усвідомлення потреби у власній державності, пріоритету соціального питання над національним та історичне «москвофільство» української інтелігенції. Особливе роздратування у Донцова викликав Михайло Драгоманов, оскільки універсалізм останнього завдав найбільшої шкоди українській справі «через проповідь «братерства народів», через боротьбу з поширенням ненависті до інших народів [3, с.134]. Тому автор закликає до рішучого розриву з традицією кирило-мефодіївців, Драгоманова й «інтернаціонально-москвофільського соціалізму» та повернення до традиції західної культури, яка існувала, на його думку, в нашому народі завжди і збереглася за часів поневолення лише в українському селянстві, що зберегло, крім того, і велике почуття патріотизму.

«Націоналізм» (1926) виразно окреслив ідейно-теоретичні підстави нового націоналізму, необхідність появи якого і доводив Донцов у «Підставах нашої політики» — праці, що стала закликком до творення світогляду українця нового типу. В основі нового світогляду мала бути відмова від осмисленого світосприйняття на користь так званої «зоологічної волі до життя». Вже в передмові автор стверджує, що «Коли б ми хотіли кількома словами висловити цілу різницю між націоналізмом і народництвом, то ми б знайшли б її в двох діаметрально протилежних світовідчужуваннях: світ, де панує воля, і світ, де панує інтелект. Два темперamenti: чин — і копіяція, інтуїція — і логіка, агресія — і пасивність, догматизм — і релятивізм, віра — і знання» [6, с.17].

Донцов пропонував провести переоцінку цінностей: фанатизм, «інстинктовані почування», емоційність та «дух національної нетер-

пимості замість «розумовості». Звідси виводився перший, вольовий, чинник націоналістичного світогляду — зміцнення волі до життя, до влади та експансії: «на цій волі (не на розумі), на догмі, аксіомі (не на доведеній правді)...на бездоказовім пориві, мусить бути збудована наша національна ідея, коли ми хочемо утриматися на поверхні жорстокого життя».

Друга підстава чинного націоналізму — устремління до боротьби та свідомість її конечності. Боротьба у цьому випадку, зазначає автор, має усвідомлюватися українцями лише як засіб досягнення головної цілі — національній експансії, що означає не тільки утвердження власної волі до життя, а й заперечення такої волі у інших. Таке вольове устремління потребує романтизму та догматизму як третьої вимоги націоналізму: краса та легенда «останнього бою» сполучається з безумовною вірою в ідеал, аксіоматичний характер пропонованої ідеї, оскільки, як вважає Донцов, «тільки безумовна віра в ідеал хоронить його від розкладу; вона не допускає до жадної дискусії над його наказами, до жадних роздумувань над усталеними заповідями».

Тому ще однією вимогою до світогляду борця за українську державність Донцов називає фанатизм і аморальність. Аморальність національної ідеї та боротьби за неї повинна полягати у відмові від пріоритету загальнолюдських цінностей, етики «політично-бездоганного міщанина». Для перемоги слід виключити всяку іншу ідею, повністю заперечити її право на існування. Для цього проводити цю боротьбу має фанатик, сповнений агресивності та нетерпимості до інших поглядів та інших ідей. Плекати в собі національний фанатизм та відкинути ідеї гуманності, керуючись лише однією метою — забезпеченням свободи нації та її незалежності.

Наступною, п'ятою засадою нового націоналізму має стати «синтез між імперіалізмом (устремлінням до панування) та інтернаціоналізмом», в основі якого перетворення панування однією нацією в користь для всіх. За цього імперіалізм повинен стати основою політики держави, оскільки він «... не тільки здирство, а й одночасно виконання громадських справ, в громадських інтересах націями, покликаними і управленими до того...». Наголошуючи на праві сильних рас організувати людей і народи, Д.Донцов вважає це служінням інтересам поступу, зміцненням існуючої культури і цивілізації. Плекання імперіалізму повинно було зробити з українців саме таку «сильну расу», що мала б виконувати свою загальнолюдську місію в інтересах подальшого розвитку.

Реалізувати цю місію, направляти агресію народу та керувати ним мала б, за задумом Донцова, «ініціативна меншість», яка шляхом творчого насильства утверджуватиме новий світогляд. Існування такої меншості було шостою вимогою його чинного націоналізму. Саме ініціативна меншість, а не «пасивна юрба», мала впроваджувати в життя українську ідею, бути соціалістичною силою. За цього меншість в історії може мати різноманітні форми — «... чи то будуть «варяги», чи конкістадори, чи певна кляса, що репрезентує націю, чи нація, що репрезентує їх «союз», чи купка «подстрекателів»».

Подальшу розробку ідея «творчого насильства провідної верстви», яку Донцов лише окреслив в «Націоналізмі», знайшла в творах, написаних ним пізніше, зокрема, у праці «Дух нашої давнини» (1944), де автор намагався дати своє розуміння «психологічного обличчя провідної верстви» та означити характер взаємодії між нею та «масою». Період кінця 20-х та 30-ті роки став для Донцова періодом захоплення фашизмом, постатями лідерів цього руху — Муссоліні та Гітлера. Взагалі його ставлення до фашизму змінювалося в залежності від успіхів фашистського руху в Італії та Німеччині. Про це свідчили його публікації в журналах «Заграва» та «Літературно — науковому віснику» (з 1932 р. — «Вісник»): якщо в кінці 20-х і на початку 30-х, в цілому прихильно ставлячись до фашизму, він все ж наголошував, що Україна у справі боротьби за незалежність не повинна орієнтуватися на фашистські держави, а лише на силу власної національної революції, то з середини 30-х років Донцов знаходить все більше спільних рис між українським націоналізмом та фашизмом.

Успіхи Німеччини та Італії, як у проведенні імперіалістичної зовнішньої політики, так і політиці внутрішній, утвердили Донцова у необхідності організації ОУН за зразком фашистських партій цих країн. Вони протиставлялися парламентаризмові демократичних політичних партій, оскільки довели на практиці ефективність саме такої політичної організації. Тому в довоєнний час творчість автора зосереджувалася загалом на розвитку теми формування національної еліти, означену ним у «Націоналізмі». Водночас Донцов переймався розробкою тактики націоналістичного руху, його структурно-організаційного оформлення (ОУН), за цього не формалізуючи свого членства.

У праці «Орден — не партія» (1933) автор, зауважуючи на подібності моноідеологічних партій до середньовічних орденів і релігійних сект, зазначав, що головною ідеєю ордену є ідея активної меншості. Для оптимальнішого керівництва масою така меншість і повинна бути об'єднана у своєрідний карний орден. Останній засновуватиметься на засадах сліпого послуху та карності, атмосфері панування такої виключності думки, *«де противник називається «апостолом диявола», де протиставляється своя ідея чужій, як Бог Люциферові, або як релігія «трудячого народу» жменьці «визискувачів», там нема мови про компроміс, там є лише «демонізм», «вогонь, божевілля і шал...»* [7, с.179]. В основу діяльності ордену повинна бути не сумнівна партійна програма, а лише догма, віра, ідея, що є поза сумнівом. За таким принципом має структуруватися ОУН, що, в свою чергу, повинна очолити всі інші українські політичні течії у великій справі національного визволення. Шлях до цього, на думку Донцова, має лежати через примусове об'єднання всіх національних сил. Об'єднати націю автор пропонує досить радикальним способом — лише через поширення ненависті до всякого інакомислення у своєму ж колі: *«... ширити розбрат і взаємне недовір'я! В рідну хату вносити роздор! ... Бо без цього — нема ніякого об'єднання, ніякої збірності»* [8, с.123]. Єдність, за його переконанням, повинна підтримуватися примусово, з установ-

ленням безкомпромісних догм і правил, вбиванням єдиної для всіх віри і обов'язковою карою за непослух.

Пропагуючи, таким чином, ідеї тоталітарної націоналістичної держави, Донцов мав величезний вплив на молоде покоління українців, що знайшло своє відображення і в практичній діяльності ОУН, і в її програмах. Проте він лише спробував пристосувати ідеї і цінності тоталітаризму, що визначали соціально-політичне життя окремих держав тогочасної Європи, до специфічних умов української бездержавності. Незважаючи на те, що в подальшому в середовищі ОУН з'явилися нові теоретики (М.Сціборський, Ю.Вассиян, В.Мартинець), які сприймали ідеї Донцова через призму своїх власних думок та ідей, у 30-ті роки ОУН проголосила «донцовізм» своєю політичною релігією. Ідеологію цієї організації з ідеологією «чинного націоналізму» єднала прихильність до «націонал-ірраціонального» світогляду як антитези матеріалістичної філософії марксизму-ленінізму, примат волі над розумом, життя над теорією і, як результат — міфотворчість в сфері української минувшини, культ боротьби і культ жертвенності, беззастережна віра в догми та пов'язані з цим «провідницький принцип» — вождизм у поєднанні зі «сталевою» партійною дисципліною. В ідеології було закладено принцип диктатури як форми правління та створення тоталітарної однопартійної держави.

Список використаних джерел:

1. Сосновський М. Д. Донцов. Політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. — Нью-Йорк-Торонто: Trident International, Inc., 1974. — 419 с.
2. Донцов Д. Наші цілі // Літературно-науковий вісник. — 1922. — Кн.1. — С.1-4.
3. Донцов Д. Підстави нашої політики. — Нью-Йорк: Організація Оборони чотирьох свобод України, 1957. — 210 с.
4. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. — К.: Українознавство, 1991. — 48 с.
5. Андрусак І., Петренко Є. Блиск і злиденність української націонал-демократії. — К.: Смолоскип, 1999. — 79 с.
6. Донцов Д. Націоналізм. — Лондон: Укр. вид. спілка; Торонто: Ліга визволення України, 1966. — 363 с.
7. Донцов Д. Орден — не партія // Донцов Д. Хрестом і мечем. — Торонто: Гомін України, 1967. — С. 177-202.
8. Донцов Д. Об'єднання чи роз'єднання // Донцов Д. Хрестом і мечем. — Торонто: Гомін України, 1967. — С.104-133.

The article deals with the question of values aspects of national world-view's forming in a state-creative context.

Key words and word combinations: political values, Ukrainian nationalism, nationalistic ideology, political world view, integral nationalism.

Отримано: 2.07.2008 р.